

UOT 373.5

KİMYA FƏNNİNİN MÜASİR TƏLİM ÜSULLARI İLƏ TƏDRİSİ

¹QULİYEVA GÜLZAR NİZAM qızı

²SEYİDOVA ƏNTİQƏ NƏSİB qızı

Sumqayıt Dövlət Universiteti, 1-dosent, 2-baş müəllim

g.gulzar@mail.ru

Açar sözlər: tədris, informativ bilik, kommunikativ bilik, üsul

Kimya üzrə dövlət standartı təlim prosesinə fəal yanaşmanın üstünlüklərini, şagirdlərin ümumtədris və fənlərə aid bacarıqlarının kompleks şəkildə inkişafı, öyrədici, informativ, kommunikativ kompetensiyaları formalaşdırın fəaliyyət üsullarını öyrədir. Tədris prosesinin maddi-texniki təminatı bu məsələlərin həlli üçün kifayət qədər səmərəli olmalıdır. Ona görə burada yalnız hazırkı zamanda tətbiq edilən təlim vasitələri deyil, həm də yeni (perspektiv), hazırkı standartın reallaşması üçün gərəkli olan vasitələrin yaradılması daxildir.

Kimya fənni həm nəzəri, həm də praktik elmdir. Nəzəri biliklər vasitəsilə təhsilalanlar orta məktəbdə əvvəlcə kimya anlayışlarını, terminlərini, qanunlarını, kimyəvi elementləri, sonra maddələri, onlar haqqında bilikləri inkişaf etdirərək kimyəvi reaksiyaları, eləcə də istehsal proseslərini öyrənirlər. Kimyanı tək nəzəri biliklər vasitəsilə öyrənmək şagirdlərin idrak fəallığına passiv təsir göstərir, bu fənn həm də praktik bacarıq və vərdislərə yiyələnməklə öyrənilməlidir. Kimyanın öyrədilməsində fəal/interaktiv təlim üsullarının rolu xüsusüdür. Çünki bu üsulların təlim prosesinə tətbiqi şagirdlərin məntiqi, yaradıcı və tənqidi təfəkkürünün inkişafına müsbət təsir göstərir. Çoxsaylı təlim üsullarından bir neçəsinin dərsin gedişatı zamanı tətbiqi nümunəsini tədqim edirik. Yanaşı olaraq onu da qeyd etmək lazımdır ki, üsullar oyun xarakterli olduğundan sadə görünə bilər, lakin məsələnin mahiyyəti bundan ibarətdir ki, şagirdlər kimyanı keçməyə başladıkları dövrdən əyləncə tipli sual və tapşırıqlar nə qədər çox olsa, onlar kimyanı bir fənn kimi sevelər və maraq onları bu sahədə biliklərini inkişaf etdirməyə yönəldər.

Anlayışın çıxarılması üsulu oyun-tapmaca formasında keçirilir və şagirdlərdə yüksək fəallıq yaradır. Üsulun mahiyyəti ondan ibarətdir ki, əvvəlcə müəllim lövhədə dairəvi kart asır, onun arxasında şagirdlərdən tələb olunan anlayışı yazır. Kartın yazı olmayan tərəfini şagirdlərə göstərir və gizlədilmiş anlayışların xüsusiyyətlərinə aid 2 və ya 3 yönəldici söz sadalayır və ya yazır. Şagirdlər həmin xüsusiyyətlərə uyğun olaraq gizlədilmiş anlayışı tapırlar. Əgər şagirdlər anlayışı tapmaqda çətinlik çəksələr, müəllim əlavə olaraq yeni xüsusiyyətlər sadalayır. Şagirdlər öz fərziyyələrini dedikdən sonra müəllim bu tapmacanın tapılıb-tapılmamasını hamıya çatdırır və vəərəqələrində yazılan sözləri açıqlayır.

Aydın məsələdir ki, təlimin forma və üsullarını keçilən mövzuya uyğun şəkildə seçmək lazımdır. Müəllim özü əvvəlcədən müəyyən edir ki, cari planını tərtib etdiyi dərstdə hansı təlim forma və üsullarını tətbiq edəcək. Məsələn, kimya dərində “Dəmir” mövzusunda aid dərş nümünəsinin qısa konspektini təqdim edək: Müəllim keçilən mövzu üçün “Anlayışın çıxarılması” təlim üsulunu tətbiq edərsə, şagirdlərə, əvvəlcədən qeyd etdiyimiz kimi, açar suallarla müraciət edə bilər:

1. Adına “səma daşı” deyirlər.
2. Gümüşü-ağ rəngli plastik metaldır.
3. Çuqun və polad istehsalında istifadə olunur.
4. Qanda hemoqlobinin tərkibində mövcuddur.
5. 2 və 3 valentli olur.

Daha sonra qrupa tapşırıqlar bölünür. Bu məsələlərdə artıq müəllimlərin kifayət qədər təcrübəsi var. Yalnız onu qeyd etmək olar ki, fəal/interaktiv təlim üsullarından danışarkən vurğulamaq olar ki, müəllim qrup üzvlərinə tədqiqat tapşırığını paylayarkən Kloz üsulundan istifadə edə bilər.

Kloz öncəgörmə xarakterli bir çalışmadır. Mətndəki sözlər müəyyən intervallarla silinir. Şagirddən isə silinmiş sözləri tapmaq, mətni yenidən qurmaq tələb olunur. Kloz üsulunun təşkili zamanı gözlənilməsi məsləhət bilinən və əməl edilməsi vacib olan amillər sırasına aşağıda qeyd olunanlar daxil edilir:

- Qeyri-müntəzəm silinmə ilə müəllim buraxılmış sözlər üzərində nəzarətə malik ola bilər;
- Buraxılan sözləri vacib və ya əsas sözlərdən seçməlisiniz;
- Kloz tipli çalışmalar o halda daha effektiv olur ki, ilk bir neçə cümlədə heç bir söz buraxılmır. Bu uşaqlara mətn üslubunu izləməyə imkan verir. Yekun hissədə də heç bir sözün buraxılmamağı da faydalıdır;

Klozdan aşağıda göstərilmiş kontekstlərdə istifadə etmək səmərəlidir:

- Sadə çalışma bacarığı kimi;
- Şagirdlərin mövzunu başa düşüb və ya düşmədiyini yoxlamaq üçün;
- Öyrənmələri qərar verməyə cəlb etmək üçün;
- Öyrənməyə həvəs səviyyəsini yüksəltmək üçün;
- Qrup müzakirəsini stimullaşdırmaq üçün.

Bu üsullardan istifadə etdikdə diqqət yetirilməsi vacib olan məsələlər :

- Çalışmalar seçilərək istifadə olunmalıdır;
- Buraxılan sözlər diqqətlə nəzərdən keçirilməlidir;
- Həddən çox sözlərin buraxılması çəşdirici ola bilər.

Bundan əlavə, buraxılan sözlərin müxtəlif olması və həmin sözlərin verilmiş bir neçə söz arasında seçilə bilməsi imkanı yaratmaqla, bu üsuldən fərqli qabiliyyətlərə malik olan qruplar üçün fərqləndirilmiş formada da istifadə etmək olar.

Kloz üsulunda sözlərin yeri buraxılır. Kimya müəllimləri kimyəvi reaksiyalarda hər hansı bir maddənin yerinə nöqtələr yazmaqla şagirdlərə o maddənin hansı olduğunu tapmağa tapşırıqlar verir. Bu tip düşündürücü sual və tapşırıqlar şagirdlərin kimyəvi biliklərinin formalaşmasına, dərslərin daha yaxşı mənimsənilməsinə və müəllim üçün isə mövzunun çatdırılmasının keyfiyyətinə müsbət təsir edəcək.

Dərsləri canlandırmaq və təlim prosesini asan ünsiyyətə çevirmək üçün üsulları müəyyən olunmuş mərhələdə dərslərin gedişatına daxil etmək lazımdır. Müxtəlif maddələrin adlarının uyğunluğunu tapmaq vəzifələrinin yerinə yetirilməsi onların daha sürətli yadda qalmasına kömək edir. Gələcəkdə kimyəvi,terminoloji biliklərin əldə edilməsində yüksək nəticələr əldə etməyə imkan verir [2].

Kim daha çox yadda saxlayar. Təlim üsulu kimyəvi terminlərin təkrar olunması vasitəsilə yadda saxlanılmasına xidmət edir. O 5-7 dəqiqə müddətində kimyəvi terminlərin sadalanması zamanı sürətlə reaksiya verməyə istiqamətlənmişdir. Qısa söz seçilir,məsələn,"kalsium". Hər bir sözü cədvələ yerləşdirir və ardıcılıqla eyni hərflə başlayan kimyəvi terminləri yazırıq.

K	A	O	R
Kalsium	alüminium	Orbital	reaksiya
Kolloid	alkenlər	Oksigen	radikal
Kation	aldehidlər	Oksid	reagent

İnanıram–inanmıram. Bu oyundan istifadə edərək materialı bir siniflə və ya bir şagirdlə lövhədəki cavablarla birləşdirir və ya təkrarlaya bilərsiniz. Müəllim mahiyyəti vurğulayır, sonra

düzgün və yanlış ifadələr təklif edir və şagird yalnız “bəli” və “xeyr” cavabını verir. Məsələn, oksigen mövzusunda bir müəllim şagirdlərdən soruşur: “İnanırsınızmı ...

... onun kimyəvi simvolu O-dur?

... havanın bir hissəsidir?

... o qazdır?

... suyun bir hissəsidir? və s.

Paradoks. Oyun maddələrin adlarını dərk etməyə və onların qarşılıqlı təsir imkanlarını sürətlə öyrənməyi öyrədir. Müəllim və ya oyun qrupları müəyyən bir mövzuda suallar verirlər. Suallar əvvəlcədən düşünülməlidir. Onlar çətin və ya komik ola bilər. Məsələn:

Sual: Kalsium hidroksidini sönmüş əhəng ilə qarışdırsanız nə olacaq? (Heç bir şey, çünki bu, eyni maddədir).

Sual: Natrium xlorid suda həll olanda nə baş verir? (Duzlu su çıxacaq).

Didaktik oyunlar arasında xüsusi yeri krossvordlar tutur. Didaktik maraq tədris prosesində mövzu ilə əlaqəli krossvordların istifadəsidir. Dərsdə istifadə etmək üçün krossvord nisbətən kiçik olmalıdır. Həm də krossvordlar olduqca əlverişlidir, bunlarda bütün sözlər bir açar sözlə kəsilir. Bu mövzu ilə əlaqəli ola bilər. Belə bir krossvord tapmacasına bu mövzudan ən çox termin daxil edə bilərsiniz. Açar sözlər əvvəlcədən göstərilməməlidir. Uşaqların təsadüfi olaraq tanınamaları üçün onlar seçilməlidir. Əsas sözləri təxmin etmədən açar sözü təxmin edə bilmirlər. Bütün sözlər üfük, açar söz şaquli sütundadır. Adi krossvordlar həll edilərkən həllin düzgünlüyü dərsin sonunda və ya növbəti dərsdə aşkar edilərsə, onda krossvordu həll edərkən cavab həlldən dərhal sonra görünür. Cavab əsas sözdür.

Müasir təhsil sistemi müəllimlərin dərslə hazırlığının, təlim prosesi zamanı isə öyrənənin fəallığını tələb edir. [1] Bu təlim üsulları pedaqoji prosesin öyrədici, inkişafetdrici, tərbiyəedici funksiyalarının tamlığına nail olmağa kömək edir.

Şagirdləri aktiv tədqiqatçı mövqeyi tutmağa istiqamətləndirməklə, müəllim onlara yeni biliklərin müstəqil olaraq əldə olunması, mənimsənilməsi şəraiti yaratmış olur. Müxtəlif təlim formalarına və üsullarına müraciət etməklə şagirdlərə problemin birgə həll edilməsini, bir-birinin fikrinə hörmətlə yanaşmağı, müstəqil öyrənməyi, sərbəst danışmağa öyrədir. Bu zaman öyrənmə hər bir şagird üçün əhəmiyyətli və maraqlı olur, eyni zamanda təlim prosesində fəallığın maksimum artmasına zəmin yaradılır.

ƏDƏBİYYAT

1. <https://aztehsil.com/news/6687-nnvi-v-interaktiv-tlim-metodlarnn-mqayisli-thlili.html>
2. planeta.tspu.ru/files/igrovy_e_momenty_na_urokah.doc

РЕЗЮМЕ

ПРЕПОДАВАНИЕ ХИМИИ НА УРОКАХ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ СОВРЕМЕННЫХ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ

Гулиева Г.Н., Сеидова А.Н.

Ключевые слова: обучение, информативное знание, коммуникативное знание, метод

Направляя учеников занимать активную исследовательскую позицию, учитель создает условия для того, чтобы они могли самостоятельно приобретать новые знания. Используя различные формы и методы обучения, учеников учат решать проблемы вместе, уважать идеи друг друга, учиться независимо и свободно говорить. В этом случае обучение становится важным и интересным для каждого учащегося, одновременно обеспечивая основу для повышенной активности в процессе обучения.

SUMMARY
TEACHING CHEMISTRY LESSONS WITH
MODERN EDUCATIONAL METHODS

Guliyeva G.N., Seyidova A.N.

Key words: *teaching, informative knowledge, communicative knowledge, method*

By directing students to take an active research position, the teacher creates the conditions so that they can independently acquire new knowledge. Using various forms and teaching methods, students are taught to solve problems together, respect each other's ideas, and learn to speak independently and fluently. In this case, learning becomes important and interesting for each student, while providing the basis for increased activity in the learning process.

Daxilolma tarixi:	İlkin variant	29.06.2020
	Son variant	14.09.2020